

Kósa László

A PÁRTÁLLAMI EGYHÁZPOLITIKA KIEMELKEDŐ „SIKERE”

Korányi András: *Hanem szeretni is. Káldy Zoltán püspöki szolgálata itthon és külföldön. Egyház a szocializmusban I.*, Luther Kiadó, Budapest, 2012, 232 oldal

A siker ezúttal is viszonylagos fogalom. Szemben állók esetében többnyire csak az egyik felé lehet. Ebben az értelemben az Állami Egyházügyi Hivatal (ÁEH) és az egyházakkal foglalkozó belügyi szervek számára föltétlenül siker volt, hogy Káldy Zoltán evangélikus püspököt a legrégebb és legnépesebb protestáns egyház világszervezet, a Lutheránus Világszövetség elnökévé választották 1984-ben. Akkor Káldy már több mint negyedszázada az ő „emberük” volt, előbb mint titkos ügynök, később mint szorosan együttműködő kollaboráns. Sikernek könyvelhették el abban a viszonylatban is, hogy az 1960-as évektől más protestáns világszervezetek felső vezetésébe szintén bejutottak magyarországi belügynek dolgozók. A magyar katolikus egyház pedig az 1964. és 1971. évi megállapodásokkal – elsősorban a püspöki kinevezések terén – valójában kiszolgáltatottá vált a pártállammal szemben, nem szólva a Rómában a Pápai Magyar Intézetben felálló hírszerző rezidentúráról. Ugyancsak sikerként értékelhették a szovjet blokk országainak valamilyen fokon együttműködő titkosszolgálati, mert hasonlóra példa nem akadt tevékenységükben. Ezért minősítettük írásunk címében kiemelkedőnek az esetet.

A lelkipásztori munkájával kitűnő Káldy Zoltánt (1919–1987) pécsi evangélikus esperesként 1958-ban szervezte be a belügy. Az Állami Egyházügyi Hivatal támogatásával ellenjelölt nélkül egyházának hamarosan püspöke, később elnökpüspöke lett. Az állampárt újjászerveződő egyházpolitikájának szüksége volt olyan hiteles vezetőre, aki sem a Rákosi-rendszerben, sem a forradalom alatt nem kompromittálódott, s ezeknek a feltételeknek Káldy pontosan megfelelt. Beszervezésének körülményei alig ismertek. Vállalta a szerepet, sőt azt a súlyos erkölcsi és politikai tehertételt is magára vette, hogy Ordass Lajos püspöki székét foglalta el. Emiatt számosan – lelkészek és hívek – sosem békéltek meg vele. A nagy nemzetközi és hazai tekintélynek örvendő Ordass koncepciók per folyamán megjárta Rákosi börtönét (1948–1950), s bár még a forradalom előtt visszatérhetett az egyházi életbe, 1958-ban durva és közvetlen állami beavatkozással ismét eltávolították. Ezután haláláig tartó, kétévtizedes belső emigrációba kényszerült. Korányi András Káldy püspöki tisztségben töltött évei külügyi vonalát mutatja be azzal a szándékkal, hogy az utókor róla kialakult negatív képén változtasson, egyúttal a nevével összeforrt, egyháztörténetileg alig vizsgált kor megismerését elősegítse.

A könyv megjelenése után csakhamar heves reakciókat váltott ki a hazai evangélikus közvéleményből. A negyedévente megjelenő Keresztyén Igazság („független evangélikus teológiai és kritikai lap”) neves evangélikus személyiségek, lelkészek és laikusok részvételével kerekasztal-beszélgést szervezett róla, melynek szövege a folyóirat 2012. évi 4.

számában napvilágot látott. (A szerző a fölkinált lehetőség ellenére nem vett részt a vitában.) Talán szükségtelen magyarázni, miért indokolt nem egyházi fórumon ugyancsak ismertetni a könyvet, ám mégis hadd mutassunk rá, hogy a kommunista egyházpolitika általában és annak ezúttal külügyi mozgása, amellyel eddig keveset, főként katolikus vonatkozásban foglalkozott a történetírás, túlmutat egyetlen felekezet körén. A kötet egy, a pártállammal negyedszázadon át szorosan együttműködő egyházvezető tevékenységét ismerteti. Az ügynöki beszervezést követő kezdeti bizonytalanságokat és bizalmatlanságot fokozatosan váltotta föl a tartók elégedettsége. A szerző lépésről lépésre követi, hogy Káldyt csaknem mintaszerűnek mondhatóan nevelték, képezték ki feladataira. Míg nem országos politikai tisztségeket (például parlamenti képviselőiséget) elnyerve szükségtelenné vált titkos jelentéseket kérni tőle. Hiszen olyan fokon lett partner, hogy maga kezdeményezett, ő adott ötleteket megbízóinak.

Az említett vitában részt vevők többé-kevésbé egy nevezőre jutva, élesebben vagy tartózkodóbban bírálták, mondhatjuk: kivesézték a munkát. Ez a tény fölment bennünket magának a könyvnek a részletes ismertetésétől. Legyen szabad azonban a vitázóknak azokat a kardinális megállapításait idézni, melyekkel magunk is teljes mértékben egyetértünk.

1. A könyv alcíme Káldy külügyi és itthoni pályafutásának bemutatását ígéri, de az utóbbival szerzője nem foglalkozik. A szétválasztás helytelen.

2. A Káldy által favorizált és idehaza az evangélikus egyházban kizárólagosként erőltetett „diakóniai teológia” erősen vitatható, sőt nem is bizonyítható hittani tanítás. Valójában nem „igazi” teológia, csupán fölvázolt elképzelés, rendszerré nincs kidolgozva. Lényege tömören és itt szükségszerűen leegyszerűsítve, a fennálló (szocialista) rendszerrel sokoldalú együttműködés annak kiszolgálása révén.

3. Korányi András egyfelől sokat kutatott levéltárakban, olyan külföldi gyűjteményekben is, melyekben hazai történészek nem vagy ritkán fordulnak meg, másfelől mellőzi a Káldy működését kritizáló írásokat. A korszak evangélikus egyháztörténetének eddigi gyér irodalma miatt, egyoldalúsága és hiányosságai (tárgyi tévedések, fontos tények mellőzése stb.) ellenére a könyv vitára és a korszakról gondolkodásra ösztönző vállalkozás. Tegyük hozzá, olvasmányos, érdekesen megírt munka.

4. Egyfelől nem szerencsés, hogy a kötetnek csak mintegy a felét teszi ki az értekezés, másfelől a közölt dokumentumok többsége ugyan korábban már nyomtatást látott, de néhány irat csak itt került nyilvánosságra (zártkörű, bizalmas megbeszélésekről készült jegyzőkönyvek, titkos feljegyzések, jelentések). A szerző közreadja Dóka Zoltán hévizgyörki lelkésznek a budapesti lutheránus világgyűlés résztvevőihez intézett nyílt levelét, amely sikertelenül próbált elébevégni Káldy megválasztásának, noha bemutatta a magyarországi egyház valós helyzetét és bírálta a diakóniai teológiát.

Visszavéve a szót a kerekasztaltól: Káldynak tagadhatatlanul volt érzéke a külügyi tevékenységhez. Előképzettségi hiánya ellenére – igaz, kellő külső és belső támogatással – ügyes és eredményes diplomáciai manőverekre volt képes. Pedig akadt olyan pikantéria is, mint bizonytalan idegennyelv-tudása, ami persze akár az őt támogató külföldiek és a magyar belügy ítélőképességének árnyoldalaira, akár kockázatvállalására egyaránt föl-

hívja a figyelmet. Korányi András a külügyi pályát mindvégig gazdagon dokumentálja. Egyháza képviseletében Káldy hamar föltűnt a nemzetközi egyházi életben. Csaknem kezdettől hírszerzéssel és befolyásolással foglalkoztatta az állambiztonság. Karrierjéhez az egyéni adottságok és az ambíció aligha lettek volna elegendők. Nagy mértékben kedveztek a világpolitikai változások, a meg-megújuló kelet–nyugati tárgyalások, majd az enyhülés lassú kibontakozása. Ugyanakkor Káldy színre lépése idején világszerte kezdett „kiöregedni” a lutheránus egyházvezetőknek az a nemzedéke, amely a hidegháború légkörében eleve gyanakvón tekintett a kommunista országokra. E nemzedék helyébe egyre nagyobb súllyal liberális és baloldali eszmék (teológiai) irányába tájékozódók kerültek. Az egyházak nemzetközi viszonylatainak átalakulásához jelentékenyen az ügynevezett harmadik világ képviselői is hozzájárultak. Ezen változások következményeként azután a hangadók egy csoportja a keletre nyitás csábító illúzióitól vezetett, nem kevés ellenzővel szemben elérte, hogy a szovjet blokk egyik országában rendezzék meg a soron következő Lutheránus Világkongresszust, és onnan válasszanak elnököt. Itthon azok a kommunista egyházügyi illetékesek támogatták ezt a folyamatot, akik működésének korábban és egészen 1989-ig változatlanul az egyház és a vallás bomlasztása, lejáratása és a térnyerő nemzetközi befolyásolás voltak a kulcsszavaik. Jól átgondolt stratégia volt ez, amely akár komoly engedményeket tehetett, ha hírszerzési és politikai-ideológiai haszon, állambiztonsági érdekek teljesülését remélte.

A szerző mindvégig elismerően, apró részletekre is kitérve követi Káldy Zoltán külügyi tevékenységének állomásait. Teszi ezt úgy, hogy bár nem dicséri fenntartás nélkül, mégis azzal, hogy a méltatás szinte észrevétlen túlsúlyba kerül, az olvasók bevonódhatnak, a tájékozatlanabbak – akár szándékukkal szemben – belekerülnek a határozott elismerés büvkörébe.

Viszonylag kevés olvasható a könyvben a püspök személyiségének benső „titkairól”. Nemcsak a beszerzés motivációinak homályban maradó részleteire gondolunk, sokkal inkább a későbbi tevékenység mozgatóira. Nem hagyott maga után önvallomást, lelkét föltáró írásokat. De sok jel mutat arra, hogy évek múltán feltétel nélkül elfogadva szerepét, küldetéstudattal azonosult is vele. Külön kérdés, miként és miért vált a fiatal Káldy a korabeli evangélikus egyházi ébredés jeles alakjából a belügy bizalmasává. Nincs válasz rá. Esete megértését nem könnyíti, hogy több kegyes református kortársa járta ugyanezt az utat. Nincs nyoma a hálózatból szabadulni akarásának vagy a „gazdálival” szembeszállásnak sem. Talány: jóhiszeműen föltételezhetünk-e valamiféle alkut? Káldy együttműködése fejében egyháza jelentős engedményekhez jutott, de ha lehetett is, ennek nem maradt írásos dokumentuma. Azért a püspök nem volt olyan formátumú tehetség, hogy a vezetői poszton folyamatos kollaboráció és az egyháznak ebből adódó esetleges haszon közötti hatalmas távolságot áthidalni, a két pólus feszültségét oldani tudta volna. A könyvben csupán utalások olvashatók, például a hazai evangélikus gyülekezetek külföldi megsegítéséről, kapcsolataik gyarapodásáról, a lelkészjelöltek ösztöndíj-lehetőségeiről stb. Hiszen mint írtuk, a szerző Káldy itthoni tevékenységét nem ismerteti. Amúgy a korszakban ezeknek a nemzetközi érintkezéseknek idehaza legalább két, ellentétes kifejlése lehetett. Például éppen a Nyugat megismerését kínáló külföldi

ösztöndíjak a hírszerzői beszerzés csapdját rejtették. Más példa éppen a Lutheránus Világszövetség 1984-es budapesti nagygyűlése, amely valóban ráirányította a nemzetközi figyelmet a nagy múltú, akkoriban félmilliót megközelítő magyarországi evangélikus-ságra. A hívek jó érzéssel vehették tudomásul a széleskörű érdeklődést, és csak az elhallgattatott egyházi ellenzék beszélt halkán arról, hogy miféle egyházvezetés nemzetközi legitimitációja folyik, a kommunista állam pedig mekkora propagandasikert inkasszált a szocialista rendszer vallásszabadságról szól hazugság elhíttetésével.

Korányi András időnként utal rá, nem tagadja Káldy autoriter személyiségét, de külügyi pályájára koncentrálna, ahol ez kevéssé talált teret, nem részletezi. Ellenben itthon a személyi kultusz, az ellentmondást nem ismerő magatartás, az önkényes egyházkormányzás, az egzisztenciákat sújtó goromba intézkedés, hatalmi arrogancia és habitusának más negatív elemei kapcsolódnak alakjához. Ezeket a minősítéseket jórészt a folyóiratvitából kölcsönöztük. Korányi nem hallgat róluk, de nem is exponálja a problémát. Mindemellett Káldy vezetése alatt az evangélikus egyház a hívek, a gyülekezetek, a lelkészek hűsége folytán nem omlott össze. Ismételjük azonban, a könyv nem róluk, és kirívó ellentmondásokkal nem a püspöknek végsősoron a megmaradást szolgáló tevékenységéről szól.

A szerző tehát módszeresen alárendelte könyve céljának az eleve szelektíven készített életrajzot. Utoljára említjük több között alighanem a legvaskosabb „csúsztatást”, amire különben minden bíráló rámutatott. A cím (*Hanem szeretni is*) saját egyházára vonatkozó, a kötetben többször előforduló idézet a püspöktől, a címlapon az ő fényképe alatt azonban eredetitől eltérő kontextusba kerülve, óhatatlanul magára Káldyra utal, anélkül, hogy Korányi András ezt a véleményt konkrétan megfogalmazná. Az utókor által sokat bírált, „életművével” egy negatív töltésű korszakot idéző püspököt a krisztusi szeretetparancsra hallgatva lehet – kell? – szeretni is. Hívő olvasó aligha mondhat rá nemet. De ebből nem szükséges következnie a történelem elrajzolásának, az elrejtett erkölcsi fölmentésnek, a háttérismeretekkel nem rendelkezők félrevezetésének.

Végül sokakkal együtt, akiknek fontos az ország múltjának részeként az egyházi múlt föltárása is, szeretnénk remélni, hogy a kiadó által indított sorozat (Egyház a szocializmusban) első darabjaként ez a könyv nem lesz minta. Ne pusztán evangélikus viszonylatban, hanem más felekezetekében is gondolkodjunk, melyek vezetői hasonlóan vagy azonos módon a kommunista egyházpolitika eszközévé váltak. Csak nehogy sorra kiderüljön róluk, milyen fényes karriert futottak be és mennyit használtak egyházuknak, netán áldozatokat hoztak érte, mert akkor valóban nem fog tisztázódni ennek a sötét korszaknak a képe!